

De vergrijzing – of is het verzilvering? – van de bevolking vraagt om een vitaliserende omslag in het kijken naar en denken over ouder worden. Dat is de conclusie van het eind vorig jaar gepubliceerde onderzoek ‘Generatie op komst. Zorg nu voor later’ dat het Verwey-Jonker Instituut verrichtte in opdracht van het discussieplatform ILC Zorg voor Later. In het rapport wordt tevens een lans gebroken voor het moderniseren van de ouderenzorg door een ondernemende benadering waarin ouderen, zorgaanbieders en woningbouworganisaties een rol moeten spelen.

Foto: Sijm Rademaker

Vergrijzing in een ander daglicht

Martin Boekholdt is een van de initiatiefnemers en bestuurder van ILC Zorg voor Later (www.zorgvoorlater.nl). Hij is ervan overtuigd dat maatschappelijk ondernemerschap als katalysator kan dienen voor het verbeteren van de (ouderen)zorg. Dat blijkt ook uit de oratie die hij op 29 maart uitsprak bij het aanvaarden van het ambt van bijzonder hoogleraar Organisatie en beleid van zorg, in het bijzonder de rol van maatschappelijk ondernemerschap, aan de Vrije Universiteit te Amsterdam.

Prof. dr. M.G. Boekholdt is van huis uit socioloog en verdiende zijn sporen in de gezondheidszorg als onderzoeker bij onder meer het Nzi (nu Prismant) waar hij in de directie zat en als bijzonder hoogleraar Innovaties gezondheidszorg verbonden was aan de Universiteit Utrecht. Recent was hij bestuurder van de Zonnehuis Groep, een landelijke organisatie van aanbieders van verpleeghuiszorg. Sinds kort is hij directeur van de Vereniging Het Zonnehuis. Vanuit die positie probeert hij de maatschappelijke discussie over het belang van ‘de zorg voor later’ te stimuleren. Ook biedt Vereniging het Zonnehuis (financiële) ondersteuning aan prak-

tijgericht wetenschappelijk onderzoek en aan projecten die gericht zijn op verbetering en vernieuwing van de zorg voor afhankelijke ouderen die de regie over hun eigen leven kwijt zijn.

In verpleegkundig Nederland is Boekholdt onder meer bekend als medeoprichter van het Instituut voor Verplegingswetenschappen aan de Universiteit Utrecht en (voormalig) bestuurder van AVVV en LEVV.

Waarom die onderzoeksopdracht aan het Verwey-Jonker Instituut?

‘Generatie op komst moet je zien als een scenario-achtige verkenning naar mogelijkheden om de vergrijzing in een beter daglicht te stellen. Het is geen diepgaand onderzoek; eerder een peiling van heersende meningen bij relevante instellingen en groeperingen. ILC Zorg voor Later¹ wil met de uitkomsten richting geven aan het maatschappelijk debat. En dat is hard nodig. Wij kijken in Nederland op een achterhaalde manier naar de vergrijzing van onze samenleving. Dat houdt onder andere verband met ons stelsel van oudedagsvoorzieningen die vlak na de oorlog vorm

kregen. Dat stelsel is gebaseerd op het feit dat mensen zo’n dertig, veertig jaar van hun leven doorbrengen met arbeid (‘hard werken’) en dan met welverdiend pensioen gaan. Aanvankelijk was dat ook zo: mensen konden nog

‘Wij kijken in Nederland op een achterhaalde manier naar de vergrijzing van onze samenleving’

zo’n zes á zeven jaar hun pensioen genieten en dan was het afgelopen, dan gingen ze dood. En terwijl zich de laatste decennia een waarachtige revolutie van de levensverwachting aftekende en de gezondheid en levenskracht van oudere mensen sterk verbeterden, bleef het beeld dat we van de ouderdom hebben onveranderd, en de voorzieningen ook.’

Wat zou dan het beeld van de ouderdom anno 2007 moeten zijn?

‘Na je 65e levensjaar ben je tegenwoordig niet per sé oud. Er is feitelijk een nieuwe leeftijdsgroep ontstaan waarvan de leden zelden tot hun 65e doorwerken,

waarna ze nog zo’n twintig jaar kunnen bogen op een redelijke vitaliteit. Pas na hun 75e worden ze kwetsbaarder, afhankelijk mis-schien. Deze “derde leeftijdsgroep” zit tussen enerzijds jeugd en volwassenen en anderzijds ouderen in. Mensen uit die groep hebben in het algemeen een goede gezondheid, zijn financieel draagkrachtiger dan de generatie voor hen, goed geïnformeerd en vaak betrokken bij de zorg voor hun oudere verwanten. Wat velen van hen de verzuchting ontlokt: “Zo wil ik het niet!”. Het is ook een zeer grote groep: een uitstulping van de leeftijdspyramide. Kunnen al die mensen hun gemak ervan nemen en hun pensioen opsouperen? Is dat maatschappelijk wenselijk?’

Wat zou de maatschappelijke rol van de derde leeftijdsgroep moeten zijn?

‘De babyboomers – want dat is de generatie waar we het over hebben – zijn gewend verantwoordelijkheid te dragen voor werk en gezin, maar de verantwoordelijkheid voor hun eigen naderende oude dag schuiven ze van zich af. Dat is eigenlijk gek, want ze zien met eigen ogen, en laten ook toe,

dat de sociale voorzieningen voor de huidige ouderen verschrallen. Als ze het zelf beter willen krijgen zullen ze verantwoordelijkheid moeten nemen voor hun eigen latere levensfase. Dat is de eerste actielijn die in ons onderzoek wordt aanbevolen. Ouderdom overvalt je niet; je kunt je erop voorbereiden. Weliswaar zijn we gewend te rekenen op “de voorzieningen”, maar die worden afgebouwd en zullen ook tekortschieten door de massaliteit van het aantal ouderen en het verhoudingsgewijze tekort aan jongeren die zorg kunnen verlenen. Nu niets doen is straks geen keuze hebben. ILC Zorg voor Later doet dus eigenlijk niets meer of minder dan de derde leeftijdsgroep oproepen tot burgerschap. Burgerschap omvat zoals bekend rechten en plichten. De tweede actielijn die in het onderzoek wordt aanbevolen betreft de aansporing bij te dragen aan de samenleving door middel van arbeid. Langer blijven werken, de pensioengrens flexibiliseren...’

De wens om langer te werken lijkt niet erg te leven. De arbeidsparticipatie binnen de groep 55- tot 64-jarigen was in 2005 40 procent. Het SCP berekende dat de arbeidsparticipatie hooguit 46 procent had kunnen zijn, uitgaande van het aantal mensen dat aangaf te willen werken.

‘Nu ja, dat is een momentopname, dat percentage neemt vast nog toe. Het wel of niet willen werken heeft met de aantrekkelijkheid van arbeidsomstandigheden en flexibilisering van arbeidstijden te maken. Kees Knipscheer, emeritus hoogleraar sociale gerontologie, is bijvoorbeeld bezig te kijken of mensen van de derde leeftijdsgroep geen tweede carrière in de zorg kan worden aangeboden, in combinatie met een VUT- of pensioenuitkering. Het

gaat niet om hoog deskundige arbeid, maar om diensten waar veel behoefte aan is zoals contact hebben en dingen doen met mensen die zelf hun sociale netwerk niet meer kunnen onderhouden. Bij ILC Zorg voor Later denken we dat veel te winnen is met flexibilisering van arbeid. Daarom hebben we het onderzoek ook aangeboden aan SER-voorzitter Rinnooy Kan. We willen er graag met hem over in debat, en ook met de werkgevers.’

Veel 60-plussers zijn eigenlijk wel blij dat ze niet meer hoeven werken... en er is toch ook veel onaangenaam werk?

‘Het is de verantwoordelijkheid van werkgevers om voor goede werkomstandigheden te zorgen. Ze moeten trouwens wel want de arbeidsmarkt krimpt. Daar is nog een wereld te winnen: oudere werklozen komen op dit moment niet meer aan de bak en mensen met een burnout vloeien via een regeling weg. Dat zijn allemaal mensen die met wat meer moeite behouden hadden kunnen blijven voor de arbeidsmarkt. Om nu en in de toekomst zorg te kunnen bieden aan wie het nodig heeft, moeten huidige medewerkers langer aan het werk blijven, moeten tweede carrières worden aangeboden, terwijl ook vrijwilligers nodig blijven. In de zorg doen we graag een beroep op mensen uit de derde levensfase, want die staan qua belevingswereld en cultuur meestal dicht bij verpleeghuisbewoners dan jongere zorgverleners.’

Het Amsterdamse LASA- onderzoek is niet zo optimistisch over de gezondheid van ouderen: het huidige cohort dat wordt onderzocht, is als gevolg van een ongezonde leefstijl ongezonder dan dezelfde leeftijdsgroep van tien jaar geleden.

‘Op je eigen gezondheid letten heeft te maken met het nemen van verantwoordelijkheid voor je eigen leven. Het getuigt ook van verantwoordelijkheid als je ervoor zorgt dat je sociale netwerk in stand blijft, dat je niet vereenzaamt. ILC Zorg voor Later doet een beroep op dat verantwoordelijkheidsgevoel, dat moge duidelijk zijn. LASA is een prachtig onderzoek dat de huidige oudere generatie perfect in kaart brengt, maar ons onderzoek heet niet voor niets “Generatie op komst”!

‘Ouderdom overvalt je niet; je kunt je erop voorbereiden’

Die komende generatie spreken we aan op hun verantwoordelijkheid omdat de leden ervan, de babyboomers, een cruciale positie innemen in het maatschappelijke beeld én in de maatschappelijke ontwikkeling. Door de vergrijzing en ontgroening is de bevolkingsspiramide uit evenwicht. De gevolgen voor de solidariteit tussen de generaties zijn groot; daar moet je consequenties uit trekken. Heb je recht op “twintig jaar genieten en de rest zoekt het maar uit” terwijl je weet dat dat tot grote maatschappelijke problemen leidt, of gedraag je je verantwoordelijk en zorg je zo goed mogelijk voor je eigen voorzieningen?’

Langs welke wegen wil ILC Zorg voor Later het maatschappelijke debat voeren?

‘We zijn bezig met het voorbereiden van een publiekscampagne “Zilveren generatie op komst” waarin we mensen wijzen op de positieve kanten van het ouder worden en de maatschappelijke waarde van levenservaring. Het onderzoek *Generatie op komst* genereert de nodige publiciteit en we zetten onze website actief in.

Twee van onze bestuursleden, Dick de Beus (voormalig adviseur hoofddirectie PGGM) en Henk Muller (ex-bestuurder FNV) maakten een glasheldere analyse van de feitelijke situatie rond AOW, pensioenen en belastingafdracht. Die staat binnenkort op onze site met de bedoeling het debat over de fiscalisering van de AOW nieuw leven in te blazen. Als netwerkorganisatie praten we waar mogelijk met relevante partijen zoals de SER en werkgeversorganisaties over arbeid en activiteiten voor ouderen. We spreken woningbouworganisaties en zorgaanbieders aan en roepen ze op tot maatschappelijk ondernemerschap. We zijn dus geen onderzoeksinstituut maar een beweging van een heel diverse groep mensen die ieder ook weer deel uitmaken van andere netwerken. Via de ILC vindt ook internationale uitwisseling plaats tussen politici, wetenschappers, werkgevers- en werknemersorganisaties.’

De derde actielijn van het onderzoek is dat ouderen zelf actief maatregelen moeten gaan nemen voor hun eigen zorgarrangementen

‘Niet iedere oudere heeft daar natuurlijk de middelen voor; je moet aan mengvormen denken. Het gaat vooral om het vergroten van de keuzemogelijkheden. Daartoe moet de bekostigingssystematiek drastisch veranderen; die staat veel te ver af van de zorgvrager. Dat komt door de collectiviteit van de regelingen. De Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling schreef al een hele tijd geleden dat gelijkheid de vijand is van de rechtvaardigheid. Zorgvoorzieningen zijn collectief, want voor iedereen toegankelijk. Daardoor wordt het gebruik te hoog en rijzen de kosten de pan uit. Dan moet de overheid reduceren. Die doet dat door eigen bijdragen te heffen. En wie zijn

dan de eersten die afhaken? De mensen met de laagste inkomens, voor wie de regeling oorspronkelijk in het leven was geroepen! Recent hebben we dat nog meegemaakt met het recht op thuis-

'We moeten weer verantwoordelijkheid gaan dragen voor elkaar'

zorg via de AWBZ. Het is veel reëler om op basis van een behoefte- en inkomensstoets zorgtoeslagen te verstrekken. Daar kunnen mensen zelf mee naar de zorgaanbieder om rechtstreeks te onderhandelen over een zorgcon-

tract. Dat kan nu niet omdat zorg in natura uitgekeerd moet worden: de zorgvrager is overgeleverd aan de zorgaanbieder. Publiek-private regelingen zijn beter op de individuele zorgvrager afgestemd en bieden zorgaanbieders de kans zich ondernemender te gedragen.'

En daarmee zijn we bij uw oratie beland...

'Veel organisaties zeggen wel dat ze ondernemend zijn maar in feite zijn het uitkeringsinstanties van zorg in natura. Ik betoog dat we toe moeten naar voorzieningen bij wie je een contract kunt afsluiten over de door jou gewenste zorg. Zorgaanbieders

moeten bewoners en cliënten tegemoet komen, duidelijk maken wat ze te bieden hebben en doen wat gevraagd wordt. Maar ze moeten ook de familie en zelfs de gemeenschap bij de zorg betrekken. We moeten weer verantwoordelijkheid gaan dragen voor elkaar. Dat is niet onrealistisch. Er is een kentering gaande in buurten en wijken. Je merkt aan alles dat mensen vinden dat we te ver zijn doorgeschooten met ons hedonisme en individualisme. Er is behoefte aan een civil society; de samenleving wil weer een gemeenschap zijn. Aan de ene kant moet je dus naar een arrangementenaanbod, aan de andere kant moet zorg in de gemeenschap worden ingebed:

zorgen in de gemeenschap, gedragen dóór de gemeenschap. Dát is maatschappelijk ondernemen: maatschappelijke waarde toevoegen aan de zorg.' ■

Noot

1 ILC Zorg voor Later is een onafhankelijke beweging waar een aanzienlijk aantal prominente Nederlanders zich aan verbonden heeft. Het streven is burgers actief te laten nadenken over hun toekomst onder het motto: zorg nu voor later. Zie voor meer informatie: www.zorgvoorlater.nl. ILC betekent dat Zorg voor Later is aangesloten bij het netwerk van Internationale Longevity Centres. Dit zijn centra voor beleid, onderzoek en educatie betreffende de veroudering van de bevolking.

GENERATIE OP KOMST. ZORG NU VOOR LATER

De kans dat we na ons pensioen nog zo'n dertig jaar doorleven wordt steeds groter. De langere levensweg is echter sociaal en cultureel grotendeels 'terra incognita'. De groeiende groep goed opgeleide, actieve, mondige, gezonde en draagkrachtige burgers tussen de 55 en 75 jaar is nog niet oud en moet dus ook niet als zodanig bejegend worden. In het rapport *Generatie op komst* wordt gepleit voor drie actielijnen. Alle burgers moeten in een gedurfde publiekscampagne (SIRE) worden voorbereid op de moderne ouderdom. Zij moeten geprikkeld worden na te denken over de manier waarop ze zelf actief ouder willen worden. Zingeving in de levensfase van 55-75 jaar kan gezocht en gevonden worden in vrijetijdsbesteding en vrijwilligerswerk, maar ook in een tweede arbeidscarrière. Dat is de tweede actielijn. Werkgevers en werknemers moeten een vernieuwend concept van arbeidsparticipatie en employability ontwikkelen, toewerkend naar een soort generaal akkoord met als doel een hogere arbeidsparticipatie van ouderen. De derde actielijn is de 'Taskforce modernisering ouderenzorg' die de 'gestolde verhoudingen en werkwijzen in de ouderenzorg' moet doorbreken. Voorbeelden zijn het zelf formeren van kopersgroepen die met eigen middelen zorg inkopen of groepen van budgethouders die hetzelfde doen. Allerlei vormen zijn denkbaar. Ook het betrekken van woningbouworganisaties of projectmaatschappijen bij het ontwerpen van toekomstbestendige woningen en het op eigen kosten participeren in woonprojecten waar allerlei vormen van service worden geboden, horen tot de initiatieven die de markt verlevendigen en meer vraaggericht maken.

Rijkschroeff, R., Stavenuiter, M., Boutellier H. *Generatie op komst. Zorg nu voor later*. Verwey-Jonker Instituut, ISBN 90-232-42955, 74 pag., € 11,90. Verkrijgbaar via www.vangorcum.nl. Via www.zorgvoorlater.nl is een samenvatting te downloaden.